

Liefde voor God en mensen¹

– Elly Kooijman

Op 9 maart 1941 begint Etty Hillesum met haar dagboek. Zij schrijft daarin over wat haar bezig houdt en welke stappen zij onderneemt om haar leven wat minder chaotisch te maken: zij praat met Spier, zij worstelt met hem (letterlijk) en zij leert onderscheiden wat er zich in haar afspeelt (innerlijk worstelen) – en ook wat er zich buiten haar afspeelt – b.v. de grote haat tegen de Duitsers – terwijl Etty dat eigenlijk niet wil – daar worstelt ze mee.

Elly Kooijman is voorzitter van Loge Amersfoort, lid van de redactie van Theosofia en werker op het Internationaal Theosofisch Centrum te Naarden. Dit artikel is een beknopte weergave van haar lezing op 30-10-2004 in Naarden.

En nu de volgende stap:

‘Ik geloof dat ik het maar zal doen: ’s morgens voor het begin van het werk een half uurtje ‘naar binnen slaan’, luisteren naar wat er binnen in me zit. ‘Sich versenken’. Je kunt het ook mediteren noemen. Maar van dat woord ben ik nog een beetje griezelig. Maar waarom eigenlijk niet? Een stil half uur in je zelf. Het is niet genoeg alleen maar je armen en benen en alle spieren te bewegen, ’s morgens in de badkamer. De mens is lichaam en geest. En zo’n half uurtje gymnastiek en een half uurtje ‘meditatie’ kunnen samen een breed fundament van rust en geconcentreerdheid leggen voor de hele dag.’

Etty begint te mediteren, ze moet zelf uitzoeken hoe dat moet, want ze zit niet op een cursus. Ze daalt a.h.w. af in zich zelf. Maar tegelijkertijd vindt ze het griezelig, eng. Waar ben ik mee bezig, vraagt ze zich af. Het is ook vreemd en onwennig om met mediteren te beginnen. Want ze leeft net als ieder ander met de gewone dingen van de dag. Horizontaal, zou je dat kunnen noemen. Maar Etty wil dieper gaan dan dat – want ze voelt intuïtief aan: het leven is meer dan alles wat er zich voor je oog afspeelt. Er zit een diepere dimensie in. En heel praktisch ziet ze ook: de mens is lichaam en geest. Die twee dingen horen bij elkaar. Je moet dat niet uit elkaar trek-

ken. Door ze bij elkaar te brengen en te houden vormen ze een breed fundament voor de hele dag. En dat is iets waar je op kunt bouwen.

'En laat dat dan het doel zijn van dat mediteren: dat je van binnen één grote, ruime vlakte wordt, zonder het geniepige struikgewas, dat het uitzicht belemmert. Dat er dus iets van 'God' in je komt, zoals er in de Negende van Beethoven iets van 'God' is. Dat er ook iets van 'Liefde' in je komt, niet zo'n luxe liefde van een half uurtje, waar je heerlijk in zwelgt, trots op je eigen verheven gevoelens, maar liefde, waar je iets mee kunt doen in de kleine dagelijkse praktijk.'

Mediteren is geen 'navelstaren' of voortdurend met je zelf bezig zijn, maar de wereld en wat daar in gebeurt toelaten en er mee verbonden zijn.

Doel van het mediteren is voor Etty: dat je van binnen één grote, ruime vlakte wordt. Zonder geniepig struikgewas, want niets mag het uitzicht belemmeren. Een grote ruime vlakte – zo iets kennen we in Nederland bijna niet. Je kunt denken aan eindeloze heidevelden in Drente, die er in haar tijd meer waren dan nu, of grote stukken land, die tot aan de einder zich uitstrekken, met goud gekleurde korenaren die wuiven in de wind.

Het zijn allemaal symbolen voor die ongekende, eindeloze ruimte die zij in zichzelf vermoedt. En daar wil ze bijkomen. In die ongekende, eindeloze ruimte in zichzelf zal zij 'iets' van God aantreffen. Het is veelzeggend, dat zij niet zegt, dat God daar is, maar 'iets' van God, want zij vermoedt nu al dat God groter is dan die eindeloze ruimte in zichzelf.

Zij noemt ook de Negende van Beethoven, die zo hemels is, dat ook daar 'iets' van God wordt aangetroffen. En dat er ook iets van Liefde in je komt. Liefde die ruim maakt. En met die Liefde wil ze iets doen in de praktijk.

Hier zie je dus dat Etty al heel vroeg in haar dagboek ook met anderen bezig is. Mediteren is geen 'navelstaren' of voortdurend met je zelf bezig zijn, maar de wereld en wat daar in gebeurt toelaten en er mee verbonden zijn.

4 juli 1941.

'Er zit een onrust in me, een bizarre, duivelse onrust, die productief zou kunnen zijn als ik er iets mee wist te beginnen. Een 'schöpferische' onrust. Het is niet de onrust van het lichaam, zelfs geen dozijn opgewonden liefdesnachten zou er een eind aan kunnen maken. Het is bijna een 'heilige' onrust. O God, neem me in je grote hand en maak me tot je instrument, laat me schrijven.'

De onrust die Etty in zichzelf voelt, noemt zij een heilige onrust. Het is een gedrevenheid, want ze weet dat ze ergens voor bestemd is. Het gaat niet alleen om leven en het zo goed mogelijk hebben en plezier aan allerlei dingen beleven. Haar leven heeft een doel.

Zij heeft ontdekt dat ze goed kan schrijven. Daarmee wil ze instrument zijn in de hand van God. God mag haar gebruiken voor zijn doel.

'En hier bestaat de dag uit duizend stukjes, de grote vlakte is weer weg en God is ook weer zoek geraakt, als het zo nog lang doorgaat, ga ik weer vragen naar de zin van alles en dat is niet diepfilosofisch, maar een bewijs dat het slecht met me gaat. (-) Er moet nog veel geordend worden in de chaos.'

Ook dit schrijft ze op dezelfde dag. De grote eindeloze vlakte is weg en God is ergens waar ze niet bij kan. Terug naar af – zou je kunnen zeggen. Ze dacht dat ze heel filosofisch bezig was en de zin van het leven had gevonden, maar nee, het is weer helemaal chaotisch bij haar van binnen.

4 augustus 1941.

'Hij zegt dat de liefde tot alle mensen mooier is dan de liefde tot één mens. Want de liefde tot één mens is toch eigenlijk maar liefde tot zich zelf.'

Spier praat met haar over de liefde – universele liefde. Liefde die geen onderscheid maakt tussen mensen. Maar dat kan je niet willen. Dat moet in je groeien. Als je liefde hebt voor die ene mens die jij uitgekomen hebt, omdat je hem/haar graag mag, dan kijk je alleen maar vanuit je eigen perspectief. Liefhebben is dan egoïstisch en gericht op je zelf. Spier probeert haar dit duidelijk te maken.

26 augustus 1941.

‘Binnen in me zit een heel diepe put. En daarin zit God. Soms kan ik er bij. Maar vaker liggen er stenen en gruis voor die put, dan is God begraven. Dan moet hij weer opgegraven worden.

Ik stel me voor dat er mensen zijn, die bidden met hun ogen naar de hemel geheven. Die zoeken God buiten zich. Er zijn ook mensen, die het hoofd diep buigen en in de handen verbergen, ik denk, dat die God binnen in zich zoeken.’

Bij Etty mag God zijn die hij wil. Zij is daar ruimdenkend over. Hij mag binnen of buiten mensen zijn. Dat betekent dus dat hij overal is. Zowel binnen als buiten. Bij Etty zit hij binnen. Heel diep verborgen in die diepe put in haar. ‘Soms kan ik er bij.’ Wat bedoelt zij daarmee? Soms kan ik hem raken, soms kan ik hem voelen, soms kan ik met hem praten, soms weet ik dat hij er is? In ieder geval is er contact.

Maar vaker is God begraven door stenen en gruis voor die put, dan moet ze hem opgraven.

Etty moet zelf God opgraven. Veel mystici moeten wachten tot God zich laat zien. Zij moeten passief zijn. Lange donkere nachten gaan voorbij totdat uiteindelijk het goddelijk Licht wordt gezien. Maar Etty hoeft niet passief te zijn. Zij moet God helpen om weer in haar leven te komen.

De manier waarop mensen God beleven, zie je terug in de manier waarop zij bidden. Wie God buiten zich ziet, kijkt omhoog, van zichzelf vandaan. En wie God in zichzelf ziet, sluit zich af van de buitenwereld en verinnerlijkt zich.

Het lijkt alsof Etty rust in haar leven heeft gevonden, maar dat is maar gedeeltelijk waar, want ineens staat er in haar dagboek op 20 oktober 1941:

‘Levensangst over de hele linie. Volledige inzinking. Gebrek aan zelfvertrouwen. Afkeer. Angst.’

Ook dat overkomt haar, want terwijl zij bezig is met haar geestelijke zoektocht, stort de wereld om haar heen in. Kennissen, vrienden, collega’s worden weggevoerd. Niemand weet waarheen. Dat is beangstigend, het kan iedereen overkomen. Maar ook de voortdurende confrontatie met zichzelf, die zij door haar dagboek eerlijk bij te houden ervaart, is beangstigend. Ze ziet zichzelf naakt, zoals ze is, niet mooier, maar ook niet slechter.

27 februari 1942.

‘Een mens schept zijn eigen lot van binnenuit. Ik schreef dit in alle vroegte op en voelde me daarna wat verontrust door de roekeloze uitspraak en zocht voor mezelf naar de bewijzen daarvan. En plotseling werd het me zo kristalhelder. Natuurlijk schept ieder mens zich zijn eigen ‘Schicksal’ van binnen uit. De situaties, waarin men kan zijn op deze aarde zijn niet zo vele: men is echtgenoot, men is vader, men is vrouw, men is moeder, men is in een gevangenis of bewaker van een gevangenis, het maakt niet zo veel verschil, dezelfde muren staan er om iemand. (-) Maar hóe men zich innerlijk stelt tot de gebeurtenissen van het leven, dat bepaalt je lot. Dat is je leven.’

Hoe reageer jij? En wat zijn de gevolgen van je reactie? Dat bepaalt je lot.

Je ziet hier hoe Etty al schiftend en ziftend aan het onderscheiden is. Waar het om gaat volgens Etty is hoe je tegen de dingen aankijkt. De buitenkant lijkt altijd anders. En er zijn zoveel rolpatronen, maar hoe sta jij tegenover de gebeurtenissen van het leven? Hoe reageer jij? En wat

zijn de gevolgen van je reactie? Dat bepaalt je lot.

12 maart 1942.

- *'als je innerlijk leeft, is er misschien niet eens zo veel verschil binnen of buiten de muren van een kamp. Zal ik deze woorden voor mezelf kunnen verantwoorden later, zal ik ze kunnen leven?'*

Dit is een heel gewaagde uitspraak van Etty. De omstandigheden waarin je leeft, hoe zwaar, moeilijk, of wanhopig je ook bent, doen er niet zo veel toe. Het gaat er om of je innerlijk leeft, in harmonie met je zelf, of je het juiste midden weet te bewaren. Er is een ijkpunt in ons en daar bezie je alle dingen onpartijdig, je geeft ze een plaats en leeft verder. Je bent dan toeschouwer van je eigen leven geworden en tegelijkertijd een vol-levend mens.

9 juli 1942.

'En woorden als God en Dood en Lijden en Eeuwigheid moet men weer vergeten. En men moet weer zo eenvoudig en woordeloos worden als het koren dat groeit of de regen die valt. Men moet alleen maar zijn.'

Grote woorden – te groot bijna voor een eenvoudig meisje als Etty. Het zijn woorden waarover je kunt filosoferen, maar dan blijft het afstandelijk. Deze woorden zou je moeten ervaren in het leven zelf. Door alleen maar te zijn en te worden als het koren dat groeit – zo maar – je leven leven als vanuit een vanzelfsprekende beweging. Meestromen met de stroom van het leven en daarin je zelf zijn.

12 juli 1942. Zondagochtend gebed.

'Het zijn bange tijden mijn God. Vannacht was het voor het eerst, dat ik met brandende ogen slapeloos in het donker lag en er vele beelden van menselijk lijden langs me trokken. Ik zal je een ding beloven God, een kleinigheidje maar: ik zal mijn zorgen om de toekomst niet als even zovele zware gewichten aan de dag van heden hangen, maar dat kost een zekere oefening. Iedere dag heeft nu aan zichzelf genoeg.'

De situatie is inmiddels zo dreigend geworden, dat ze slaapproblemen krijgt. Maar ze is van plan God daar niet mee lastig te vallen. Integendeel.

'Ik zal je helpen God, dat je het niet in mij begeeft, maar ik kan van te voren nergens voor in staan. Maar dit éne wordt me steeds duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en door dat laatste helpen wij onszelf. En dit is het enige, wat we in deze tijd kunnen redden en ook het enige, waar het op aankomt: een stukje van jou in onszelf, God.'

Wat Etty hier zegt is heel bijzonder. In alle kerken, kapellen en huizen wordt er gebeden: God help ons. Maar Etty vindt dat wij God moeten helpen, want daardoor helpen wij ons zelf nog het meest en redden wij a.h.w. de God in ons. Wij zijn de handen van God, hij werkt door onze handen en ons spreken heen.

'En misschien kunnen wij er ook aan meewerken jou op te graven in de geteisterde harten van anderen. Ja, mijn God, aan de omstandigheden schijn jij niet al te veel te kunnen doen, ze horen nu eenmaal ook bij dit leven. Ik roep je er ook niet voor ter verantwoording, jij mag daar later ons voor ter verantwoording roepen. En haast met iedere hartslag wordt het me duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en dat we de woning in ons, waar jij huist, tot het laatst toe moeten verdedigen.'

Wij zijn zelf verantwoordelijk voor wat wij anderen en de wereld aandoen, want de omstandigheden hebben wij zelf geschapen. Wie menswaardig wil leven, zal het goddelijke in zichzelf (de woning in ons waar jij huist) tot het laatst toe moeten verdedigen.

Wij blijven er dus ons hele leven mee bezig.

Noot

1. Voor de citaten is gebruik gemaakt van: *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum 1941-1943*, twintigste druk, 1992, uitgeverij Balans, Amsterdam